

HISTORIA I KULTURA ZIEMI SŁAWIEŃSKIEJ

T. XII

MIASTO SŁAWNO

FUNDACJA „DZIEDZICTWO”

HISTORIA I KULTURA ZIEMI SŁAWIEŃSKIEJ

TOM XII

MIASTO SŁAWNO

Redakcja:

WŁODZIMIERZ RĄCZKOWSKI
JAN SROKA

SŁAWNO 2017

ABSTRACT: Włodzimierz Rączkowski, Jan Sroka (eds), *Historia i kultura Ziemi Sławieńskiej*, t. 12: *Miasto Sławno* [History and Culture of the Sławno region, vol. 12: Sławno – the town]. Fundacja „Dziedzictwo”, Sławno 2017, pp. 328, figs 109, tables 17. ISBN: 978-83-947670-0-6. Polish texts with German summaries.

These are studies of aspects of history and culture of the town Sławno (Pomerania, Poland). Its origin is in Middle Ages (14th century) but there are some archaeological data suggesting the earlier erection of the town. The town and its citizens were subject of many political changes. Since mid of 17th century up to mid of 20th century the town was under German control. During that time the town developed in terms of cultural aspects as well as spatially. The concept of the palimpsest allows to identify the processes of introducing new and erasing existing elements of the town. Some papers discuss changes in townscape – slow, evolutionary in 18th and 19th century and quick and dramatic after the WWII. Will the history of the town inspire current citizens to promote sustainable development including respect to the historic value?

© Copyright by Włodzimierz Rączkowski, Jan Sroka 2017
© Copyright by Authors

Na okładce: Hugo Walzer, *Kościół Mariacki* 1920, olej, 74 × 94 cm

Tłumaczenia na język niemiecki: *Brigida Jerzewska*

Redaktor: *Katarzyna Muzia*
Skład i łamanie komputerowe: *Eugeniusz Strykowski*

Publikację wydano przy finansowym wsparciu Urzędu Miejskiego w Sławnie

Wydawca/Herausgeber: Fundacja „Dziedzictwo”, 76-100 Sławno, ul. A. Cieszkowskiego 2

ISBN: 978-83-947670-0-6

Druk/Druck: BOXPOL, 76-200 Słupsk, ul. Wiejska 28, e-mail: boxpol@post.pl

Spis treści

Jan Sroka, Włodzimierz Rączkowski, <i>Historia jako konfrontacja: czy odrabiamy lekcje?</i>	7
Ignacy Skrzypek, <i>Badania archeologiczne na terenie Sławna</i>	17
Krzysztof Skrzypiec, <i>Sławno w zasobie Archiwum Państwowego w Koszalinie Oddział w Słupsku</i>	47
Józef Lindmajer, <i>O ludności Sławna od połowy XVII do przełomu XVIII i XIX wieku. Wybrane zagadnienia</i>	65
Sylwia Wesołowska, <i>Szkolnictwo w Sławnie do 1945 roku. Próba podsumowania</i>	87
Krystyna Rypniewska, <i>Witraże przedwojennego Sławna</i>	113
Janina Kochanowska, <i>Wczesna twórczość rzeźbiarska Fritza Theilmanna w pomorskim Sławnie</i>	129
Konstanty Kontowski, <i>Cmentarze, pomniki i miejsca pamięci o zmarłych w Sławnie</i>	147
Ewa Gwiazdowska, <i>Architektura i urbanistyka dawnego Sławna w świetle źródeł ikonograficznych z czasu od XVII do połowy XX wieku</i>	161
Kacper Pencarski, <i>Transport w Sławnie w latach 1918–1939</i>	241
Włodzimierz Rączkowski, <i>Historyczne przestrzenie miasta we współczesnym kontekście – spojrzenie z... dystansu</i>	261
Zbigniew Sobisz, <i>Dendroflora terenów zieleni Sławna</i>	287
Indeks osób	317
Indeks nazw geograficznych	323
Lista adresowa Autorów	327

Cmentarze, pomniki i miejsca pamięci o zmarłych w Sławnie

KONSTANTY KONTOWSKI (Darłowo)

Wstęp

Cmentarz to ukształtowany wycinek przestrzeni o programowo założonym grzebalnym przeznaczeniu, zorganizowanym według pewnych norm kulturowych związanych tak ze zrytualizowaniem form grzebania zmarłych, jak i z istnieniem pewnej tradycji sposobu utrwalania pamięci o nich. To właśnie owa tradycja pochówku stanowi wyróżnik tego miejsca w skali miasta, całego regionu lub wyznania czy obrządku religijnego. Tak jak życie, tak i sposoby upamiętnienia przemijają. Pozostają „na swoim miejscu” zazwyczaj tylko przez jakiś czas i szybko ulegają likwidacji i zapomnieniu.

Z taką sytuacją mamy do czynienia m.in. na cmentarzach Pomorza, w tej liczbie również na cmentarzu w Sławnie – mieście, które, jak wiele innych miejscowości, dopiero po II wojnie światowej stało się w pełni polskie. A zatem z różnych względów i powodów (niekoniecznie historycznych) nekropolia ta została w znacznym stopniu zdewastowana, a o jej dawnych „mieszkańcach” pamięć wśród współczesnych skutecznie zatarła. Cmentarz ten kryje w sobie historie ludzi wielu narodowości (Bończa-Bysrzycki 1995).

Dopiero przewartościowanie, jakie nastąpiły w naszej świadomości podczas kilkunastu ostatnich lat, pozwoliły na nowo przywołać pamięć o czasach minionych. Pozwoliły zrozumieć, że w obliczu śmierci wszyscy stajemy się równi, a nasza narodowość, wyznawana religia i inne względy przestają być najważniejsze.

1. Cmentarze średniowieczne

Miasto Sławno, podobnie jak większość pomorskich miast średniowiecznych, ma regularne rozplanowanie z centralnie położonym rynkiem. W kwartale przyrynkowym, na jego wschodniej pierzei, wzniesiony został kościół (obecnie pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny), o którego istnieniu wiemy z przekazów z początku XIV wieku. Cmentarz zwykle lokowano na przylegającym do kościoła terenie poświęconym. Zatem należałoby go także datować na początek XIV wieku.

W następnych stuleciach, zwłaszcza od XVI do XVII wieku, sławieński cmentarz przykościelny ze względu na dynamicznie rozwijające się budownictwo miejskie systematycznie malał. Pomimo to zmarłych chowano na nim do końca XVIII wieku. Przestał być używany dopiero na przełomie XVIII i XIX wieku z uwagi na edykt króla pruskiego Fryderyka, nakazujący likwidację cmentarzy przykościelnych ze względów sanitarnych i przeniesienie ich poza mury miejskie, z dala od siedzib ludzkich (Kontowski 2002: 142). Z dawnego cmentarza przykościelnego do naszych czasów nie zachował się żaden czytelny ślad.

Natomiast we wnętrzu kościoła jeszcze w końcu XIX wieku istniały trzy drewniane, niekompletne już wówczas, epitafia poświęcone zmarłym mieszkańcom miasta. Wymienia i opisuje Ludwig Böttger w *Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Pommern* (1892). Są to:

- 1) epitafium Joachima Jonasa – architektoniczne, wielokondygnacyjne z obrazem w części środkowej, u góry z wizerunkiem Trójcy Świętej, w dolnej części z przedstawieniem rodziny zmarłego; brak zwieńczenia;
- 2) epitafium Elisabeth Reinkeu datowane na 1676 rok – architektoniczne, wielofiguralne, z wizerunkiem rodziny zmarłej przedstawionej między kolumnkami, brak zwieńczenia;
- 3) epitafium Christiana Scheele (zm. 1655) – architektoniczne z malowaną częścią środkową, przedstawiającą rodzinę zmarłego skupioną wokół Jezusa na krzyżu; sygn. L.V.P. Að 1671.

Wymienione epitafia nie zachowały się do naszych czasów.

Obecnie w kościele znajduje się jedynie współcześnie wykonana tablica „Zum gedanken” poświęcona wszystkim zmarłym mieszkańcom miasta i epitafium protestanckiego teologa Dietricha Bonhoeffera. Tablicę, wykonaną na zlecenie dawnych mieszkańców miasta przez rzeźbiarza Eugena Heinricha von Zitzewitza, odsłonięto we wrześniu 1995 roku. Jej treść brzmi: ICH BIN DIE AUFERSTEHUNG/UND DAS LEBEN ZUM GEDANKEN/AN ALLE TOTEN IN SCHLAWE [Jestem zmartwychwstaniem i życiem. Ku pamięci wszystkich zmarłych w Sławnie].

Epitafium Bonhoeffera – męczennika, który oddał życie za wiarę w obozie koncentracyjnym we Flossenburgu, odsłonięto w 50. rocznicę śmierci teologa (zm. 9 kwietnia 1945 roku). Forma epitafium przypomina zamknięte, ostrołukowe okno kościoła nawiązujące do zamkniętego przez gestapowców seminarium kaznodziejskiego w Szczecinie oraz wikariatów zbiorczych w Sławnie i Koszalinie. Dwa skrzydła, rozdzielone krzyżem, wypełnione są dwujęzycznym (niemieckim i polskim) tekstem oraz podpięte dwiema pieczęciami herbowymi (Koszalina i Sławna).

W okresie średniowiecza w Sławnie istniały dwa przedmieścia usytuowane przed bramami: Słupską i Koszalińską. O ich istnieniu dowiadujemy się z informacji o znajdujących się tam przytułkach z kaplicami i cmentarzami. Przed Bramą Słupską zlokalizowany był szpital św. Gertrudy, przed Bramą Koszalińską przytułek ze szpitalem św. Jerzego (Böttger 1892: 104–106). Zwyczajem średniowiecza przytułki przeznaczone były dla osób chorych, biednych i bezdomnych. Składały się z budynków szpitalnych oraz kaplic, w pobliżu których znajdowały się właśnie cmentarze.

Szpital św. Gertrudy przypuszczalnie mógł się znajdować w miejscu dzisiejszej Komendy Powiatowej Policji. Pierwsza wzmianka o kaplicy pochodzi z 1548 roku. Przytułek istniał jeszcze na początku XVII wieku. W dokumencie wspomina się, że zarządcy przytułku zadecydowali o otoczeniu kościoła św. Gertrudy murem (zniszczonym zapewne podczas wojny 30-letniej).

Drugi przytułek i zarazem kaplica św. Ducha lokalizuje się po wschodniej stronie miasta za Bramą Łąkową, w okolicy dzisiejszej ul. Cieszkowskiego. Możliwe, że przytułek stał w pobliżu domu joannitów, zbudowanego przez zakonników po 1343 roku na подарowanej im przez miasto parceli. Miejsca grzebalne znajdowały się obok tego założenia.

Najstarszym i największym był przytułek św. Jerzego (wzmiankowany w 1350 roku), zlokalizowany przy dzisiejszej ul. Jedności Narodowej. Z późniejszych dokumentów wynika, że w 1593 roku dzięki fundacji sławieńskich mieszczan wybudowano nowy kościół z plebanią. Szpital w 1945 roku został zniszczony i rozebrany. Cmentarz przy szpitalu funkcjonował tylko do końca XIX wieku. Był głównym miejscem pochówku sławieńskich mieszczan, zgodnie z wydanym przez króla Prus Fryderyka dekretem w sprawie zakładania cmentarzy poza miastem i zakazem chowania zmarłych na cmentarzach przykościelnych (w Sławnie przy kościele Mariackim). Cmentarz był wówczas położony z dala od zabudowań miejskich. Panowało powszechne przekonanie, że jest to odpowiednie miejsce grzebalne. W 1899 roku, po uzyskaniu zezwolenia władz,

gmina kościelna wystawiła go na sprzedaż. W 1905 roku w miejscu cmentarza rozpoczęto budowę modernistycznego gmachu poczty, który w prawie niezmienionym kształcie zachował się do dziś.

2. Cmentarz komunalny

W końcu XIX wieku istniała realna potrzeba wytyczenia nowego miejsca pochówku. Najpierw miasto wykupiło niewielką parcelę o wymiarach 46 m × 66 m, położoną na wyniesieniu w północnej jego części, pomiędzy obecnymi ul. Mieszka I i ul. Sempołowskiej. Jest ona oznaczona na planie miasta z 1939 roku jako *Alter Friedhof*. Do cmentarza od strony zabudowanej części miejskiej prowadziła droga od dzisiejszej ul. Gdańskiej (*Stolper Vorstadt*). Ten niewielki teren już w 1901 roku został znacznie poszerzony i zajmował ponad 1,5 ha. Z czasem na potrzeby grzebania zmarłych przeznaczano coraz większy obszar, aż cmentarz zyskał obecny kształt i w tym samym miejscu funkcjonuje do dziś. Został oznaczony na planie miasta jako *Neuer Friedhof*. W obrębie cmentarza, przy głównej alei oddzielającej starą jego część od nowej, wybudowano niewielki dom przedpogrzebowy (Ryc. 1). Był to murowany z cegły palonej trzyosiowy budynek z przykrytym dachówką dachem dwuspadowym. Ściany budynku ozdobiły wysunięte gzymsy, rozbudowane fryzy, przeźroczka i bliźniacze okna.

Pierwszego pochówku na tym cmentarzu dokonano w 1884 roku. Do połowy 1945 roku znajdowało się na nim około 70 nagrobków. Z tego okresu znany nam jest grób Anny Pawlitzki – zmarłego dziecka, na którego tabliczce widnieją daty urodzin (1883) i śmierci (1891) oraz kilka żeliwnych ażurowych krzyży przeniesionych na kwatery dziecięce. Do lat 60. XX wieku zachowały się jeszcze dwa rustykalne, wykonane ze sztucznego kamienia nagrobki: Marie Witt (1873–1938) i Wendeline Groth (1864–1931) oraz drzewostan, który pozostał z dawnego nasadzenia (15 lip i 8 brzoź o średnicy do 50 cm). Zachował się także metalowy płot na podmurówce, którym cmentarz był otoczony¹. Ostatnim śladem ewangelickiego cmentarza są nieliczne obramienia grobów, kilka słupków pod tablice inskrypcyjne w formie ściętego pnia dębu, jak również grób lekarza, ordynatora sławieńskiego szpitala – dr. Eryka Schmidta i jego żony Anny, tragicznie zmarłych w marcu 1945 roku (Poprawska, Sroka 2009: 11–13).

¹ Karta cmentarza. Sławno, Wypełnił A. Pajzderski, WKZ Delegatura w Koszalinie.

Ryc. 1. Sławno, dawny budynek przedpogrzebowy. Fot. ze zbiorów WKZ Delegatura w Koszalinie

Już wtedy widać było ślady niszczenia niemieckich cmentarzy. Niszczą one naturalnym biegiem czasu, były też likwidowane za przyzwoleniem władz, okradane z materiału kamieniarskiego czy bezmyślnie dewastowane. Z cmentarza usunięto nagrobki poniemieckie, a na „wyczyszczonym” terenie założono nowy cmentarz. Prace związane z jego budową i urządzeniem przeprowadzono w latach 1955–1957 (Żurawski 1994: 391). W miejscu dawnego domu przedpogrzebowego stanął nowy, obszerny, parterowy budynek, którego część środkową stanowi kaplica. Wejście do kaplicy prowadzi od strony fasady rozbudowanej poprzez dwa wysunięte przed lico ryzality. Boczne ściany kaplicy obudowane są ciągiem wielu pomieszczeń gospodarczych. Kaplica przykryta jest dachem dwuspadowym, a okalające ją pomieszczenia gospodarcze stropodachem. Budowę tego kompleksu ukończono w 1988 roku.

Obecnie jest to cmentarz komunalny administrowany przez Miejskie Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej Spółka z o.o. w Sławnie. Zajmuje powierzchnię 2 ha, w obrębie której znajdują się 23 kwatery miejsc pochówków rozdzielonych alejami (w tym cztery kwatery w miejscu starego cmentarza), część żołnierska oraz teren dawnego cmentarza żydowskiego. Granice cmentarza wygródzone są metalowym

plotem i siatką w ekranach na słupkach osadzonych w betonowej podmurówce, niewielkim odcinkiem ceglanego muru, szpalerem starodrzewia i przerośniętego żywopłotu. Aleje na cmentarzu w większości przecinają się pod kątem prostym. Ich nawierzchnie wyłożone są kostką brukową, która obecnie jest uzupełniona i utwardzona warstwą asfaltową. Zadrzewienie alei jest niepełne, mocno przerzedzone. Z zachowanych nasadzeń dominuje lipa drobnolistna, kasztanowiec, dąb i tuja.

Na cmentarzu dużo jest betonowych nagrobków architektonicznych pochodzących z lat 50. XX wieku, lastrykowych, najwcześniejszych z lat 60. XX wieku, z tablicami i metalowymi krzyżami zwieńczonymi daszkiem ponad pasyjką, a także nieco późniejszych marmurowych czy wykonywanych z piaskowca. Lastrykowe nagrobki z lat 70. wyróżniają się różnorodnymi formami pionowo montowanych płyt inskrypcyjnych i krzyży.

Na przełomie XX i XXI stulecia upowszechnił się nowy typ nagrobków o nieregularnych, także bardzo zróżnicowanych formach. Zmieniły się materiały, z jakich były one wykonywane. Zaobserwowano zwrot ku granitowi. Materiały coraz rzadziej pochodzą od rodzimych producentów. Popularne stały się kamienie sprowadzane ze Skandynawii, Brazylii, RPA, a nawet Chin. Wprawdzie najpopularniejsze są nadal nagrobki w czarnym i szarym kolorze, ale powoli rynek zdobywają także materiały w różnych odmianach zieleni czy brązów. Pomimo mody, która nie ominęła branży funeralnej, sławieński cmentarz zdominowany jest formą tradycyjnego nagrobka z oszczędną płaską płytą o prostej stylistyce i elementach dekoracyjnych.

Na cmentarzu jest wiele wolnostojących wysokich krzyży. Na szczególną uwagę zasługuje Krzyż Katyński, który zyskał miano symbolu pamięci. U podstawy krzyża do 2010 roku widniała tablica z napisem: OFIAROM KATYNIA/W 55 ROCZNICĘ MORDU/W HOŁDZIE/ŻOŁNIERZE/POLSKIEGO GUŁAGU/ZŁO DOBREM ZWYCIEŻAJ. Od 2012 roku pod tablicą katyńską zamieszczona jest kolejna tablica poświęcona 96 ofiarom lotniczej katastrofy smoleńskiej z 10 kwietnia 2010 roku. Tablicę ufundowali mieszkańcy ziemi sławieńskiej.

Obok Krzyża Katyńskiego ustawiona jest na wysokim cokole, w formie tumby Pieta, figura opłakującej Matki Bożej z ciałem Chrystusa na kolanach. Frontowa ściana cokołu opatrzona jest tablicą z napisem: MATKA BOSKA BOLESNA/REPLIKA/OŁTARZA PAPIESKIEGO/SOPOT 5 VI 1999. Autorem pomnika jest miejscowy rzeźbiarz Bogusław Migiel.

W części żołnierskiej cmentarza, na jego skraju, przy alei głównej, obok bramy wejściowej od ul. Gdańskiej i ul. Działkowej, znajduje się pomnik i kwatery żołnierzy poległych za wolność i ojczyznę. Pomnik odsłonięto 12 października 1958 roku w 15. rocznicę bitwy pod Lenino.

Zaprojektowany i wykonany został w formie graniastego betonowego bloku, obecnie obłożonego kamiennymi płytami. Na ścianie frontowej pomnika widnieje tablica z napisem: POLEGŁYM ŻOŁNIERZOM/ZA WOLNOŚĆ I OJCZYZNĘ. SPOŁECZEŃSTWO POWIATU SŁAWIEŃSKIEGO, a w zwieńczeniu order *Virtuti Militari*.

3. Cmentarz gminy żydowskiej

Cmentarz został założony w połowie XIX wieku (Burchard 1990: 32) na powierzchni 0,4 ha. Znajdował się obok cmentarza ewangelickiego, pomiędzy *Jahnstraße* (dzisiaj ul. Stefanii Sempołowskiej) a *Stolper Vorstadt*, przemianowaną na *Straße der SA* (dzisiaj ul. Gdańska i przechodząca w ul. Działkową). Z początkiem XX wieku gmina otrzymała nakaz budowy kaplicy cmentarnej, jednakże z braku wystarczających środków inwestycja nie została zrealizowana. W tym czasie postawiono jedynie wysoki mur ceglany wygradzający cmentarz. Obecnie zachowały się tylko jego fragmenty. W 1938 roku, od „nocy kryształowej”, cmentarz, a także inne obiekty gminy żydowskiej (zwłaszcza synagoga) były świadomie niszczone. Po zakończeniu II wojny światowej z uwagi na brak wyznaw-

Ryc. 2. Cmentarz żydowski. Fot. J. Kowalczyk-Kontowska, 2016

ców religii mojżeszowej i brak zainteresowania miejscowych władz miasta nie doczekały się odnowienia. Elementy wyposażenia cmentarza i ocalałe nagrobki w latach 60. XX wieku zużyto jako materiał przeznaczony do budowy dróg. Z biegiem lat cmentarz powoli stawał się tylko terenem porośniętym trawą, placem, na którym leżało jedynie kilka fragmentów rozbitych macew bez jakichkolwiek elementów dekoracyjnych. Zostały one wykonane ze sztucznego, odlewane go kamienia, przypuszczalnie w miejscowym zakładzie kamieniarskim. Obecnie brak jakiejkolwiek opieki nad nieczynnym cmentarzem żydowskim doprowadził do niekontrolowanego rozrostu zieleni i całkowitej dewastacji nagrobków (Ryc. 2).

W październiku 1999 roku gościła w Sławnie delegacja członków sekcji amerykańskiej Międzynarodowego Towarzystwa im. Dietricha Bonhoeffera. Pośród członków delegacji byli dawni mieszkańcy i wyznawcy żydowskiej gminy sławieńskiej mieszkający w Polsce, Niemczech i USA. To oni ufundowali tablicę „ku czci”, którą zaprojektował i wykonał koszański rzeźbiarz Zygmunt Wujek. Umieszczono ją na zewnętrznej, frontalnej ścianie kaplicy przedpogrzebowej, znajdującej się na obecnym cmentarzu komunalnym. Tekst w języku polskim, niemieckim i angielskim brzmi następująco: PAMIĘCI GMINY ŻYDOWSKIEJ MIESZKAJĄCEJ W OKOLICACH SŁAWNA OD 1812 ROKU./W 1938 ROKU NAZIŚCI SPALILI WSZYSTKIE SYNAGOGI I ZNISZCZYLI NAGROBKİ. DO 1942 ROKU/WSZYSCY ŻYDZI ZOSTALI WYPĘDZENI ZE SŁAWNA, WIĘKSZOŚĆ DO OBOZÓW ŚMIERCI NA/WSCHODZIE. ZOSTAŁY TYLKO RUINY CMĘTARZA.

4. Miejsca pamięci

Pamięć o zmarłych kultywowano nie tylko na cmentarzach. Po I wojnie światowej upamiętniano poległych w miejscach publicznych powszechnie dostępnych, tj. na głównych placach, przed ratuszami, przy kościołach, na skwerach, skrzyżowaniach dróg, terenach szkolnych.

Okolo 1923 roku na terenie parku miejskiego obok promenady nad Moszczenicą, w otoczeniu pielęgnowanej zieleni, wzniesiono pomnik wojenny poświęcony pamięci żołnierzy niemieckich, którzy zginęli podczas I wojny światowej (Ryc. 3). Jego autorem był sławieński rzeźbiarz Wilhelm Gross, znany m.in. z takich realizacji, jak: fontanna z rybakiem ustawiona przed darłowskim ratuszem, figura Chrystusa modlącego się w Getsemani, z kościoła w Berlinie czy Chrystus błogosławiący żniwiarzy, zrealizowany dla kościoła w pobliskim Boleszewie. Pomnik został wykonany z obrobionych bloków kamiennych ustawionych na trzystop-

niowym cokole. Jego forma miała przypominać pochodnię, której czasza wypełniana oliwą płonęła podczas najważniejszych rocznic państwowych. Podobną formę i przeznaczenie miały tzw. wieże Bismarcka, budowle smukłe, często stawiane w parkach, na skwerach, szczególnie na wzgórzach, aby płomień ognia rozświetlał okolicę. Pomnik sławieński posiadał czaszę wspartą na czterech hermach zakończonych plastycznie ujętymi głowami żołnierzy w hełmach. Pod koniec lat 60. XX wieku został rozebrany.

Ryc. 3. Pomnik żołnierzy poległych w czasie I wojny światowej. Rysunek piórem, autor: Konstanty Kontowski, 2007

Na tylnej ścianie auli sławieńskiego progimnazjum umieszczono niewielką drewnianą tablicę upamiętniającą nauczycieli i uczniów poległych podczas I wojny światowej (Ryc. 4). Wykonał ją wspomniany artysta. Prostokątny kształt tablicy wypełniała płaskorzeźba przedstawiająca w układzie antytetycznym półnagiego klęczącego młodego niemieckiego herosa ochranianego przez dwóch nagich młodzieńców. Pod tablicą znajdowała się inskrypcja zaczerpnięta z biblij: „Nikt nie ma większej miłości od tej, gdy ktoś życie swoje oddaje za przyjaciół swoich”. Tablica po 1945 roku zaginęła.

Ryc. 4. Tablica upamiętniająca nauczycieli i uczniów poległych podczas I wojny światowej.
Rysunek piórem, autor: Konstanty Kontowski, 2010

Skwer przy ul. Koszalińskiej był miejscem pochówku 18 żołnierzy radzieckich biorących udział w walkach o Sławno. W 1952 roku ciała żołnierzy ekshumowano i pochowano w kwaterach żołnierskich na cmentarzach komunalnych w Sławnie i Słupsku. Miejsce pochówku na skwerze początkowo wyznaczał pomnik nazywany przez mieszkańców miasta pomnikiem Wdzięczności Armii Radzieckiej. Był to kamienny głaz, który w 1953 roku zastąpiono czworobocznym obeliskiem ustawionym na trójstopniowym cokole i zwieńczonym pięcioramienną gwiazdą. W latach 70. XX wieku zmieniono kształt pomnika, który przybrał formę smukłego, czworobocznego słupa z zamontowaną tablicą z inskrypcją: CHWAŁA BOHATEROM – ŻOŁNIERZOM ARMII RADZIECKIEJ POLEGŁYM W WALKACH Z HITLEROWSKIM NAJEŹDŹCĄ – MIESZKAŃCY ZIEMI SŁAWIEŃSKIEJ (Ryc. 5). Całość wieńczyła pięcioramienna gwiazda. Ta forma pomnika zachowała się do kwietnia 2016 roku, kiedy go rozebrano, a tablicę przeniesiono na część wojskową cmentarza komunalnego.

Ryc. 5. Pomnik Wdzięczności Armii Radzieckiej. Fot. J. Kowalczyk-Kontowska, 2014

Zakończenie

Losy cmentarzy na obszarze Sławna jako ustanowionych instytucjonalnie miejsc grzebalnych zmarłych mieszkańców miasta, jak i miejsc, które stały się tymczasowymi nekropoliami dla niewielkiej liczby zmarłych na przestrzeni wieków i ostatnich lat ulegały przeobrażeniom oraz zniszczeniu. W Sławnie zmniejszyła się także liczba pomników poświęco-

nych pamięci żołnierzy radzieckich z okresu II wojny oraz żołnierzy niemieckich poległych w czasie I wojny światowej. Nie zawsze były to przejawy „sprawiedliwości dziejowej”, częściej chodziło o populizm polityczny i wolę zmiany do niedawna obowiązującego porządku.

Na zakończenie pragnę polecić *Księgę życia i śmierci. Cmentarz komunalny w Sławnie* autorstwa Marii Poprawskiej i Jana Sroki (2009). Stanowi ona swoisty przewodnik po tym cmentarzu. Zawiera jego krótki rys historyczny, a przede wszystkim alfabetyczny spis wszystkich zmarłych, którzy zostali pochowani tutaj od roku 1945 do końca września 2009 roku. Pod nazwiskiem zmarłego umieszczona jest data urodzin i śmierci, a także numer kwatery, w której zmarły jest pochowany. Publikacja dedykowana jest wprowadzić pamięci rodziców, lecz przypuszczam, że napisana została również z myślą o wszystkich nieżyjących mieszkańcach ukochanego przez autorów Sławna.

Bibliografia

- BOŃCZA-BYSTRZYCKI L. 1995. *Kościół katolicki na Pomorzu Zachodnim (1871–1945)*, Koszalin, Poznań: PSO.
- BÖTTGER L. 1892. *Die Bau- und Kunstdenkmäler des Regierungsbezirks Köslin*, Bd. I, H. 3: *Die Kreise Köslin, Kolberg-Körlin, Belgard und Schlawe*, Stettin: Leon Sauniers Buchhandlung.
- BURCHARD P. 1990. *Pamiętki i zabytki kultury żydowskiej w Polsce*, Warszawa: Print.
- KONTOWSKI K. 2002. Cmentarze sławieńskie, [w:] *Sławno i Ziemia Sławieńska. Historia i kultura*, t. I, W. Łysiak (red.), Poznań: Wydawnictwo „Eco”, 139–149.
- POPRAWSKA M., SROKA J. 2009. *Księga życia i śmierci. Cmentarz komunalny w Sławnie*, Sławno: Wydawnictwo Margraf.
- ŻURAWSKI S. 1994. Gospodarka, [w:] *Dzieje Sławna*, J. Lindmajer (red.), Słupsk: Urząd Miejski w Sławnie, WSP w Słupsku, 385–428.

Friedhöfe, Denkmäler und andere Gedenkstätte zu Ehren der Toten in Schlawe

Zusammenfassung

Der erste Kirchhof in Schlawe entstand zur Zeit der Errichtung der Marienkirche in der 1. Hälfte des 16. Jh., laut historischer Eintragungen. Er wurde auf dem Gelände um das Gotteshaus herum angelegt. Benutzt wurde er jedoch

nur bis Ende des 19.Jh., als der König von Preußen Friedrich Ende des 18.Jh. das Gesetz erliess, alle Kirchhöfe aus sanitären Gründen zu schließen und neue außerhalb der Stadtmauern und menschlicher Wohngebiete anzulegen.

Im Mittelalter hatte Schlawe schon vor den Stadttoren 2 Vorstädte, die Stolper und die Kösliner. In jeder befanden sich Altersheime mit Kapellen und Friedhöfen, vor dem Stolper Tor das St. Gertrudenheim, vor dem Kösliner das St. Georgshaus.

Im 19.Jh. wurde eine Parzele, 46 mal 66 m auf der Anhöhe im Norden der Stadt für die Anlage eines Friedhofes freigegeben. Im Laufe der Zeit wurde der Friedhof immer weiter ausgebreitet bis auf den heutigen Stand.

Der jüdische Friedhof mit Synagoge wurde in der Kristallnacht 1938 zerstört. Nach dem 2. Weltkrieg wurden die Friedhöfe nicht mehr benutzt, dadurch vernachlässigt und zerstört. Es entstanden mit Wildpflanzen bewachsene Brachländer mit gänzlich zerstörten Gräbern und devastierten Grabsteinen.